

KORUPCIJA „COPY & PASTE” NA ZAPADNOM BALKANU I TURSKOJ

ANALIZA SOCIO-EKONOMSKIH RIZIKA
I UTICAJA OD KAPITALNIH INVESTICIJA
NA ZAPADNOM BALKANU I TURSKOJ

Kosovski demokratski institut je ogranak
Transparency International za Kosovo

Misija KDI-a je da podrži razvoj participativne
demokratije i borbu protiv korupcije
promovisanjem transparentnosti,
odgovornosti i integriteta na svim nivoima i
sektorima društva.

COPYRIGHT © 2021. Kosova Democratic Institute (KDI).

Kosovski demokratski institut ima sva prava zadržana i nijedan deo ove publikacije ne može se reprodukovati ili prenositi u bilo kom obliku, mehaničkom ili elektronskom, uključujući fotokopiranje ili bilo koji drugi sistem čuvanja i preuzimanja materijala bez pismene dozvole izdavača. Publikacija se može reprodukovati ili prenositi samo ako se koristi u nekomercijalne svrhe. Kad god i ko god koristi različite citate ili materijale ove publikacije, dužan je da jasno navede izvor odakle je uzeo te citate ili materijale koji se koriste.

Za bilo kakvu procenu, primedbu, kritiku ili sugestiju, kontaktirajte nas putem dole navedenih opcija:

Adresa: Ul. Bajram Keljmendi, br. 38,
10000, Priština, Kosovo.
Tel.: +381 (0)38 248 038
E-mail: info@kdi-kosova.org
Web: www.kdi-kosova.org

Autor: Diana Metushi Krasniki

Raspored i dizajn: Envinion

Fotografija sa naslovne strane: Korab Baša, pobednik foto konkursa „Korupcija u fotografiji“, u organizaciji KDI 09.12.2021

Objavlivanje ovog izveštaja je omogućeno uz podršku Kosovske fondacije za otvoreno društvo (KFOS). Mišljenja, nalazi i preporuke izražene u ovom izveštaju su odgovornost KDI i ne odražavaju nužno stavove donatora.

SADRŽAJ

6

UVOD: ZNAČAJ KAPITALNIH
INVESTICIJA U RAZVOJU
DRŽAVE

7

SPISAK SKRAĆENICA

8-9

IZVRŠNI REZIME

10-11

GLAVNI NALAZI

12

METODOLOGIJA

13-20

SVE O „RAZVOJU“:
RIZICI OD KORUPCIJE
U KAPITALNIM
INVESTICIJAMA NA
ZAPADNOM BALKANU
I TURSKOJ, GUBITAK
JAVNOG NOVCA,
UGROŽAVANJE
ZDRAVLJA I DOBROBITI,
DEGRADACIJA ŽIVOTNE
SREDINE I PODSTICANJE
MONOPOLA

21-22

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

23-25

ZAHVALNICA:

UVOD: ZNAČAJ KAPITALNIH INVESTICIJA U RAZVOJU DRŽAVE

Kapitalne investicije igraju suštinsku ulogu u ekonomskom razvoju i čine dinamičnu efektivnu komponentu nacionalnih prihoda. Njihove srazmere i distribucija ukazuju na smer ili kontrakciju rasta i njihov odnos sa akumulacijom kapitala, zalihama, zaposlenošću i državnim приходima. Dok se motivi biznisa vrte oko profita, opšti motivi društva su podeljeni na ekonomske, političke i društvene koristi (OMRAN, 2018). Dakle, javne institucije vlada, centralnih i lokalnih, stvaraju državni kapital.

Razni ekonomski stručnjaci (npr. BIVENS 2012, Zandi 2011, CEA 2010, CBO 2012, Woodford 2011 i Hall 2009) elaboriraju da države investiranjem u osnovnu fizičku infrastrukturu (kao što su putevi, mostovi, železnice, aerodromi i distribuciju vode), inovativne aktivnosti (istraživanja), zelene investicije (čisti izvori energije, zaštita životne sredine, itd.) i obrazovanje (osnovno i napredno, stručna obuka, itd.) stimulišu rast produktivnosti u zemlji, nude dugoročno dobijanje rasta, kao i kratkoročni stimulanis tržištu rada, a koji se, odnosno, prevode u viši životni standard. Osim poboljšanja kvaliteta života građana, izrada novih projekata izgradnje puteva i škola utiče na zapošljavanje nastavnika, razvoj nauke, cirkulaciju novca, otvaranje novih radnih mesta za podršku realizaciji ovih projekata, povećanje potrošnje koja utiče na razvoj poslovanja itd. Sve ovo kratkoročno lančano utiče na otvaranje novih radnih mesta. Štaviše, ove ekspertize ističu da je investiranje u infrastrukturu najefikasnija fiskalna podrška koja se može pružiti ekonomiji u depresiji – nalaz koji podržavaju gotovo svi makroekonomski modeli i prognoze.

U međuvremenu, (MAURO 1997) regresione analize pokazuju da je korupcija usko povezana sa nivoom investicija i ekonomskog rasta, odnosno što je više korupcije, to je manje investicija i manji ekonomski rast. (Lin & Zhang

2009) Korupcija u kapitalnim investicijama ima direktan negativan uticaj na preraspodelu prihoda, državnu potrošnju na infrastrukturu, podsticaje za biznise da investiraju i podsticanje radnika da obezbede radnu snagu.

U svakom društvu postoje zakoni i propisi koji služe društvenim ciljevima i štite javni interes, kao što su građevinski propisi, kontrola životne sredine, zakoni o saobraćaju i oprezni bankarski propisi. (Myint 2000) Kršenje ovih zakona radi ekonomske dobiti koruptivnim sredstvima može prouzrokovati ozbiljnu društvenu štetu.

Stoga (OECD 2016), u tom pogledu, izbegavanje zahvatanja u projekte javnih investicija je od suštinskog značaja za maksimiziranje njihovih ekonomskih i društvenih koristi.

U međuvremenu, različita istraživanja izazivaju ozbiljnu zabrinutost u vezi sa integritetom investicija na Zapadnom Balkanu (CDI, 2021) i visokim nivoom korupcije u ovim zemljama (U4: BAK, 2019 & DURİ, 2021).

Pored gubitka javnog novca, koji direktno utiče na ekonomski razvoj sprečavanjem novih dodatnih investicija, u mnogo različitih slučajeva kapitalne investicije za koje se sumnja na korupciju direktno su rezultirale na dobrobit građana Zapadnog Balkana i Turske.

SPISAK SKRAĆENICA

UA	Ugovorni autoritet
APK	Agencija protiv korupcije
CAN	Centralna agencija za nabavke
EU	Evropska unija
BiH	Bosna i Hercegovina
ZB	Zapadni Balkan
CDI	Institut za saradnju i razvoj
COE	Savet Evrope
MMF	Međunarodni monetarni fond
CPI	Indeks percepcije korupcije
KDI	Kosovski demokratski institut
EK	Evropska komisija
RKJN	Regulatorna komisija za javne nabavke
ZJN	Zakon o javnim nabavkama
EO	Ekonomski operater
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OCD	Organizacije civilnog društva
TRN	Organizacije civilnog društva
BDP	Telo za razmatranje nabavki
TI	Transparency International
U4	Resursni centar za borbu protiv korupcije
NKR	Nacionalna kancelarija revizije

IZVRŠNI REZIME

Javne nabavke imaju značajno učešće od 7 do 12% u BDP zemalja Zapadnog Balkana¹, dok oko 40% godišnjih državnih budžeta² ovih država se troše na kapitalne investicije. S obzirom na veliku vrednost novca koji se može staviti u domaćim ekonomijama ili rizik od neuspaha, vlade, odnosno relevantne institucije treba da tretiraju kapitalne investicije sa posebnom pažnjom, kako bi se obezbedio princip postizanja „vrednosti za novac“ i da se dobit od investicija vraća stvarnim akcionarima, koji su sami poreski obveznici ovih država.

Rizici od korupcije u ovoj vladinoj aktivnosti procenjuju se na 20-25% vrednosti javnih ugovora (OECD, 2015b), a utiču na smanjenje produktivnosti u infrastrukturnim investicijama, postavljajući podsticaje za izgradnju „belih slonova“³ što znači infrastrukturu koja nikome nije potrebna, ili projekte mnogo veće od trenutnih potreba kao što su velika postrojenja za prečišćavanje vode ili energije⁴, kao i kreiranjem politika ili praksi od kojih pojedinci imaju koristi na štetu društva.

Osim toga, da bi stimulisala bržu i sadržajnu tranziciju, i u cilju ublažavanja multinacionalnih tenzija u regionu Zapadnog Balkana, EU je 1999. godine pokrenula Proces stabilizacije i pridruživanja, okvir za odnose između EU-a i zemalja u regionu, i Pakt stabilnosti, šira inicijativa koja uključuje sve ključne međunarodne aktere. Kako bi podržala ovaj proces, EU je razvila mehanizam za pretpriputnu pomoć⁵. Prvobitno, u martu 2021, kroz Instrument za pretpriputnu pomoć (IPA III), EU je izdvojila oko 14 milijardi

dolara za Zapadni Balkan i Tursku za period 2021-2027, ali se od oktobra 2021. obavezala da će izdvojiti oko 30 milijardi evra za Zapadni Balkan kako bi pomogla u razvoju i gurala zemlje regiona ka njihovom punopravnom članstvu u EU⁶.

Paket od 30 milijardi evra mogao bi da se iskoristi za investicije u energetiku, digitalne mreže, puteve i druge sektore, a ove projekte će realizovati vlade država korisnica. Ovi projekti se realizuju kroz politike trošenja javnog novca kao što su relevantni posebni zakoni o strateškim investicijama od nacionalnog interesa, javno-privatna partnerstva i javne nabavke. Nakon toga, u novembru 2020. godine, zemlje Zapadnog Balkana su potpisale Sofijsku deklaraciju o Zelenoj agendi, u kom slučaju ove države su se obavezale na nekoliko radnji o klimi, energiji i mobilnosti, cirkularnoj ekonomiji, eliminisanju zagađenja životne sredine, održivu poljoprivredu i proizvodnju hrane kao i biodiverzitetu⁷.

Dok je reč o izuzetno visokim investicijama namenjenim razvoju regiona, analiza izaziva ozbiljnu zabrinutost zbog lošeg upravljanja kapitalnim projektima u regionu⁸ i rizicima od korupcije, koje na kraju rezultiraju gotovo nepovratnim uticajem na životnu sredinu⁹ i veliki negativan uticaj na socijalno blagostanje¹⁰, i koje ne uspevaju da daju podsticaj za istinski ekonomski razvoj¹¹.

Analiza pokazuje da zemlje regiona u velikoj meri ne obezbeđuju uvažavanje obaveza u fazi planiranja i predugovora, kao i da ne uspostavljaju mehanizme nadzora

1 „Izveštaj o uporednoj evaluaciji sistema javnih nabavki u Bosni i Hercegovini, Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori, Kosovu i Srbiji“ 2019 Balkan Tender Watch

2 Corruption Perception Index 2020, Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nz>

3 Mogu li da ubiju Bbeli slonovi? Nenamerne posledice razvoja infrastrukture u Peruu, Bancalari, A. 2019, dostupno na: <https://www.lse.ac.uk/economics/Assets/Documents/job-market-candidates-2019-2020/BancalariJMP.pdf>

4 Investicija u integritet za produktivnost, OECD 2018, str.21, dostupno na: <https://www.oecd.org/corruption/ethics/investing-in-integrity-for-productivity.pdf>

5 European Commission: The Instrument for Pre-accession Assistance (IPA): https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/

6 European Council, Brdo Declaration, 6 October 2021: <https://www.consilium.europa.eu/media/52280/brdo-declaration-6-october-2021-en.pdf>

7 SOFIA DECLARATION ON THE GREEN AGENDA FOR THE WESTERN BALKANS (2020): <https://berlinprocess.info/wp-content/uploads/2021/02/Leaders-Declaration-on-the-Green-Agenda-for-the-WB.pdf>

8 „Integrity Compliance in Infrastructure Projects“, Civil Society Forum (prepared by Cooperation and Development Institute), 2021.

9 Industrija uništavanja, ČOHU 2019

10 [Sahrana Lepenca](#), KDI 2020

11 „Fokus politika Zapadnog Balkana treba da bude na rešavanju ključnih strukturalnih ograničenja za otvaranje novih radnih mesta i ekonomsku transformaciju“ Svetska banka (2021), Western Balkans Regular Economic Report: Fall 2021: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>

i odgovornosti koji garantuju njihovo poštovanje nakon stvaranje obaveza. između stranaka.¹²

Kapitalne investicije, osim što su primamljive za koruptivne poslove, negativan uticaj nedostatka nadzora i nepoštovanja zakonskih obaveza prilikom njihovog sprovođenja rizikuju dugoročne posledice po društvo i životnu sredinu. Čini se da je problem nepoštovanja opštih obaveza i problem sa ugovorima o javnom partnerstvu i koncesijama. Ali ovde izgleda da imamo mnogo veći problem.

Štaviše, većina sredstava je namenjena „strateškim investicijama” dok vidimo da se ceo region suočava sa hroničnim problemom hvatanja države u ovoj oblasti u ime „opšteg dobra” i ispunjavanja obaveza na putu ka EU.¹³, ali koje u suštini stvaraju koristi za „pojedinačne kompanije” zaobilazeći zakone ili izrađujući posebne zakone koji su prilagođeni investitorima.

Ključna briga se odnosi na uključivanje javnosti u ove procese. Iako dotične države poseduju zakonski osnov za stratešku procenu uticaja na životnu sredinu i procenu uticaja na životnu sredinu, koje obavezuju institucije da konsultuju građane u obe faze, ovaj zahtev je kontinuirano zanemaren ili vršenjem konsultacija „reda radi” za stavljanje „tika” na listi zakonskih obaveza, ili potpunim ignorisanjem građanina u ime „velikog dobra” kroz zakone posebno za predmetnu investiciju.

Štaviše, u svim državama i svim kapitalnim investicijama velike vrednosti, iako je javni interes izuzetno visok, osim neuključenosti građana u proces planiranja i nadzora, transparentnost od strane odgovarajućih vlada gotovo da i ne postoji.

Iako izveštaj ne uspeva u potpunosti da analizira sve faze detaljno u sledećim ilustrovanim slučajevima, analiza o kojoj je reč otkriva ozbiljnu zabrinutost zbog neuspeha demokratskog trougla međuzavisnosti, gde su vlade i biznisi izuzetno bliski u deformisanom „gvozdenom trouglu”¹⁴ ostavljajući nedovoljno¹⁵ zastupljen treći stub demokratije – građanina¹⁶.

12 Uslovi, posebni uslovi i opšti uslovi ugovora.

13 Na primer, kršenja zakona u vezi sa izgradnjom hidroelektrana koje su u ime obnovljive energije negativno uticale na društvo, životnu sredinu i domaćinstva smanjenjem poljoprivredne produktivnosti.

14 „U politici Sjedinjenih Država, „gvozdeni trougao” uključuje odnos kreiranja politike između Kongresa (parlamenta), vlade i zainteresovanih strana”, 1981 1981 Adams, G., *The Politics of Defense Contracting: The Iron Triangle*, Taylor & Francis 2020, 466 pp

15 U izradi nacрта zakona o posebnim investicijama putem koncesija, parlament se usklađuje sa vladom, a ne predstavljanje javnog interesa

16 Bruce M. Russett and John R. O’Neal, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, W. W. Norton, 2001, 305 pp

RIZIK OD KAPITALNIH INVESTICIJA NA ZAPADNOM BALKANU I TURSKOJ

- Ugovori za mreže otpadnih voda su glavni zagađivači reka
- Otpadne vode i hidroelektrane imaju direktan uticaj na floru i faunu
- Hidroelektrane su uticale na transformaciju životne sredine
- Porast bolesti koje proističu od zagađenja životne sredine
- Uticaj na poljoprivredni prinos pored reka i kvalitet proizvoda
- Emocionalni uticaj na poteškoće u obezbeđivanju vode za piće
- Uskraćivanje zakonskog prava da budeš deo odlučivanja i procesa razvoja od javnog interesa
- Poteškoće u pristupu MSP-a javnim ugovorima i drugim podsticajima
- Nedostatak sprovođenja zakona, odgovornosti i transparentnosti
- Troškovi upravljanja/popravke štete po infrastrukturi i životnoj sredini, povećanje društvenog opterećenja i povećanje zdravstvenih troškova
- Direktna gubitak javnog novca u koruptivnim aferama
- Promovisanje korporatokratije¹⁷ favorizovanjem određenih biznisa bliskih politici kroz prilagođene kriterijume, posebne zakone ili tajne ugovore ne postizanjem stimulacije opšteg ekonomskog razvoja već stvaranjem plutokrata¹⁸ u regionu.

¹⁷ Korporatokratija: ne treba se mešati sa korporatizmom, je termin koji se koristi kao ekonomski i politički sistem koji kontrolišu korporacije ili korporativni interesi (definicije.net).

¹⁸ Plutokratija: U plutokratiji vladaju bogati, ali nisu uvek izabrani za vođe vlade. U mnogim slučajevima, bogati mogu uticati na donosiocce odluka legalnim i nezakonitim sredstvima, kao što su lobiranje, podmićivanje i finansiranje kampanja (investingansvers.com).

METODOLOGIJA

Kapitalne investicije na Zapadnom Balkanu i Turskoj se generalno posmatraju samo iz perspektive razvoja infrastrukturu u skladu sa evropskim standardima, regionalne strategije i površinski ekonomske koristi. Međutim, oni se ne obrađuju ili analiziraju koliki bi bio procenat podsticaja za lokalni ekonomski razvoj i koji su sporedni rizici prilikom njihove implementacije. Štaviše, ne postoji analiza oportunitetnih troškova u ovim investicijama sa ekonomskog, socijalnog ili ekološkog aspekta. Generalno,

kada govorimo o javnim investicijama, mislimo samo na javne ugovore za izgradnju puteva i škola putem javnih nabavki, ali ne i na javno-privatna partnerstva i koncesije gde se pružaju olakšice u korišćenju javnih resursa za javno dobro, koje bi povećalo demokratske vrednosti jedne zemlje. U nastavku, kapitalne investicije se tretiraju samo iz perspektive direktnog gubitka javnog novca kroz koruptivne poslove, ali ne i iz perspektive gubitaka od nuspojava koje izazivaju na društvo, zdravlje, životnu sredinu i ekonomski

razvoj.

Analiza ima tendenciju da pokrene tri pitanja:

- 1 Koje investicije imaju najveći uticaj na životnu sredinu i društvo i gubitak javnog novca?
- 2 Da li postoji pravni osnov za upravljanje rizikom od

ovih investicija?

- 3 Šta se može učiniti da se ova situacija poboljša?

Analiza se zasniva na nekoliko izvora informacija kao što su: Konkretni slučajevi analizirani za ekološku i društvenu štetu i korupcione afere, doprinosi civilnog društva u regionu u konkretno analiziranim slučajevima, analize i

|||||

preliminarne publikacije organizacija civilnog društva, medija, univerzitetska ili naučna istraživanja, izveštaji i podaci iz EU/EK, zvanični zakoni i dokumenti dotičnih zemalja i specijalizovana literatura na relevantnu temu, kao i organizovanje jedne radionice sa preko 20 učesnika iz

regiona, u cilju razmene zajedničkih iskustava i preporuka za unapređenje kvaliteta kapitalnih investicija u regionu.

RIZICI OD KORUPCIJE U KAPITALNIM INVESTICIJAMA NA ZAPADNOM BALKANU I TURSKOJ

GUBITAK JAVNOG NOVCA, UGROŽAVANJE ZDRAVLJA I DOBROBITI, DEGRADACIJA ŽIVOTNE SREDINE I PODSTICANJE MONOPOLA

1 STRATEŠKE INVESTICIJE U OBNOVLJIVE IZVORE ENERGIJE I UTICAJI NA DRUŠTVO I ŽIVOTNU SREDINU:

Zemlje Zapadnog Balkana su 2003. godine potpisale Bečki ugovor, kojim su se obavezale da će, u smislu zaštite životne sredine kroz smanjenje upotrebe lignita za proizvodnju energije, do 2020. godine investirati 20% bruto domaćeg proizvoda koji dolazi iz obnovljivih izvora.

U svim zemljama regiona investicija u obnovljivu energiju je kategorisano kao državna strategija, a usvojene su i podsticajne politike za investicije u ovaj sektor. Ove investicije

bi bile od privatnog sektora kroz šeme za garanciju prodaje po principu „Feed-In-Tariff“, a u nekim slučajevima i vladinim grantovima. S obzirom da je obnovljiva energija bila politika koju je vodila Evropska unija i nudila zagaranovanu prodaju, investitori u ovom sektoru našli su finansijsku podršku u lokalnim i evropskim bankarskim institucijama.

U regionu je fokus proizvodnje obnovljive energije bio kroz korišćenje vode, sunca, vazduha i resursa biomase. Zbog toga što je investiranje u hidroenergiju bilo brže i najjeftinije od opcija, a pod izgovorom da voda ne nestaje već se samo dodatno koristi, na Zapadnom Balkanu su počele da cvetaju male hidroelektrane, koje su za razliku od velikih hidroelektrana, povećanje proizvodnih kapaciteta bi obavljale kroz unošenje u cevi velikog dela vode iz reke na određenu dužinu, a ne kroz akumulacione brane.

Ali u tom procesu dotične vlade su propustile da uzmu u obzir sve moguće opasnosti koje bi mogle biti posledica unošenja reke u cevi. Štaviše, sve države u regionu nisu uspele da uključe građane u ovaj proces, da se konsultuju i dobiju njihovo odobrenje kako to zahtevaju ustavi dotičnih država. Duž reka Balkana počele su da se grade male hidroelektrane u okviru nacionalnih parkova, uz poljoprivredna zemljišta, razna sela čije je snabdevanje pijaćom vodom bilo ugroženo itd¹⁹. Nakon izgradnje prvih hidroelektrana, i pojave rizika po poljoprivredu, domaćinstva i biljni i životinjski svet, nezadovoljstvo i otpor građana regiona prema ovim investicijama počelo je od 2012. godine do danas. Štaviše, iznete su različite zabrinutosti u pogledu efikasnosti ovih investicija²⁰.

U Albaniji, Bosni i Hercegovini²¹ i Kosovu²² građani i civilno društvo podigli su svoj glas u vezi sa degradacijom životne sredine, ugrožavanjem poljoprivredne produktivnosti, odnosno domaćinstava, i ugrožavanjem snabdevanja

vodom za piće. Izražena je zabrinutost i zbog moguće korupcije sa raznim dozvolama tokom procesa izgradnje i funkcionalizacije hidroelektrana koje su bile u suprotnosti sa zakonima o zaštiti životne sredine. Na Kosovu je, u konkretnom slučaju, izražena zabrinutost u vezi sa sukobom u korišćenju vodnih resursa u slivu reke Lepenac, radnjom Vlade koja ili riskira da ugasi veliki projekat od kojeg bi pijaću vodu koristilo oko 550 hiljada stanovnika Kosovo, ili gubitak desetina miliona evra od obaveza kroz izdate dozvole i garantovanu šemu „Feed-In-Tariff“ za hidroelektrane na ovoj teritoriji²³.

Međutim, u Crnoj Gori²⁴, Severnoj Makedoniji i Srbiji, iako je reakcija građana bila ista i rizici od degradacije identični onima u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu, istraživački izveštaji su identifikovali visoke političke veze, nepotizam i hvatanje države u energetsom sektoru, sa velikim akcentom hidroenergije²⁵.

Širom regiona, zbog kategorizacije kao strateške investicije od javnog/nacionalnog interesa, u projektima izgradnje hidroelektrana su zaobiđene zakonske odredbe za vodu, prema sa potrebnim dozvolama, učešće javnosti, a sve to u nedostatku od transparentnosti²⁶.”

Nakon porasta brojnih društvenih, ekonomskih i ekoloških problema na globalnom nivou u vezi sa izgradnjom hidroelektrana, fokus obezbeđivanja obnovljive energije na nivou EU²⁷ se promenio gde bi 77% energije osigurali vazduh i sunce (solarna), 13% prirodni gas, a ostatak drugi izvori.

Međutim, tokom ovog istraživanja nije pronađena nijedna studija na državnom ili regionalnom nivou o mogućim ekološkim posledicama²⁸ u flori i fauni od pokrivanja stotina hektara solarnim panelima²⁹, uticaj na zaštićena područja³⁰ i uticaj na poljoprivredu, s obzirom da je ovaj ekonomski

19 [Small Hydro: Harmful to everyone - except investors, 2018 Heinrich Böll Foundation](#)

20 [Posljedice izgradnje malih hidroelektrana u BiH \(3\): Male austrijske hidroelektrane, koje sufinansiraju građani BiH, rade s gubitkom, 2020 Center for Environment, Banja Luka, BiH](#)

21 [\(1\) A tale of two communities successfully resisting the Balkan hydropower tsunami, CEE Bankwatch Network](#); (2) Transparency International Bosnia and Herzegovina

22 Malo vode i mnogo potrebe, 2020 KDI

23 Isto tu

24 [Zarobljavanje države u energetsom sektoru Crne Gore: Male hidroelektrane donose veliki profit, 2018 MANST](#)

25 (1) [Western Balkans hydropower: Who Pays, who profits?, 2019 CEE Bankwatch Network](#); (2) [KDI Focus group 04-05 september 2021](#)

26 Isto tu

27 EU Green Deal 2019

28 [Lambert Q, Bischoff A, Cluchier A, Cueff S, and Gros R; Institut Méditerranéen de Biodiversité et d'Ecologie Marine et Continentale; Effects of solar parks on soil quality, CO2 effluxes and vegetation under Mediterranean climate, ECO-MED, INRAE Île-de-France-Versailles-Grignon; Published 2021 Jun 6](#)

29 [Choi Chong Seok, Cagle Alexander E., Macknick Jordan, Bloom Dellena E., Caplan Joshua S., Ravi Sujith; Frontiers in Environmental Science: Effects of Revegetation on Soil Physical and Chemical Properties in Solar Photovoltaic Infrastructure; Published 2020 Aug 11](#)

30 [Solar energy development and land cover change: Rebecca R. Hernandez, Madison K. Hoffacker, Michelle L. Murphy-Mariscal, Grace C. Wu, Michael F. Allen; Proceedings of the National Academy of Sciences Nov 2015, 112 \(44\) 13579-13584; DOI: 10.1073/pnas.1517656112](#)

segment deo razvojnih strategija svih zemalja Zapadnog Balkana.

Ali hidroelektrane nisu jedine koje napadaju reke Balkana, sa direktnim uticajem na dobrobit građana.

2 JAVNE INVESTICIJE U ZAGAĐIVANJE ČISTE VODE OTPADNIM VODAMA:

Vlada Kosova je 2010. godine investirala u izgradnju poslovnog parka u Glogovcu, koji bi obezbedio odgovarajuću infrastrukturu za podršku biznisima na Kosovu. Iako se promoviše kao priča o uspehu, nezavršavanje kanalizacionog kanala parka³¹ rezultiralo je bacanjem industrijske otpadne vode u jaruge i polja duž parka, što je dovelo do zagađivanja podzemnih voda hemijskim otpadom, a selo je izgubilo pristup vodi za piće, što je povećalo troškove domaćinstva za preko 150 evra mesečno samo za snabdevanje ovim esencijalnim proizvodom³².

Slično zagađenje vode dogodilo se i u severnoj Makedoniji³³ gde je sliv otpada teških metala iz rudnika Sasa uticao na sediment jezera Kamena negativno utičući na ekosisteme oko njega. Dok se u slučaju Albanije izveštava o zagađenju reka od neprečišćenih ispuštanja organskih i industrijskih otpadnih voda na neprečišćen način, sa akcentom na otpad od naftnih derivata, koji je uticao na rečnu faunu³⁴.

Problem ispuštanja organskih i industrijskih otpadnih voda u reke je izražen širom Zapadnog Balkana. Iako pokrivenost kanalizacionim mrežama varira od 47% do 90% naselja u zemljama regiona, izveštaji otkrivaju zabrinutost da se samo 1 - 15% otpadnih voda na regionalnom nivou tretira pre ispuštanja u reke³⁵, utičući na kontaminaciju podzemnih voda i sadržaj poljoprivrednog zemljišta u ruralnim područjima³⁶. Ovakvo zagađenje, pored povećanja troškova domaćinstava za snabdevanje pijaćom vodom, izaziva zabrinutost za zdravstvene implikacije građana koji su u stalnom kontaktu sa ovim vodama³⁷. Analiza postojećih zakonskih okvira za procenu uticaja izgradnje kanalizacionih mreža na životnu sredinu pokazuje da zemlje regiona Zapadnog Balkana, iako poseduju zakone o zaštiti voda, ne poseduju obavezne mehanizme za procenu rizika pre njihove izgradnje, ugrožavajući kvalitet voda kroz ovu kapitalnu investiciju.

31 Kanal je završen 2019. godine nakon što je Kosovski demokratski institut 2017. izrazio zabrinutost zbog uticaja na životnu sredinu i društvo.

32 Zakrpljene investicije 2017, Kosovski demokratski institut

33 Vrhovnik, Petra & Rogan Šmuc, Nastja & Dolenc, Tadej & Serafimovski, Todor & Tasev, Goran & Dolenc, Matej. (2011). Geochemical investigation of Sasa tailings dam material and its influence on the Lake Kalimanci surficial sediments (Republic of Macedonia) - Preliminary study. *Geologija*. 54.4. 183-190. 10.5474/geologija.2011.013.

34 Bani, Aida & Rroco, Evan & Malltezi, Jamarbër & Shallari, Seit & Libohova, Zamir & Sinaj, Sokrat & Qafoku, Nikolla. (2018). Water quality in Albania: An overview of sources of contamination and controlling factors.

35 The Swedish International Development Cooperation Agency, individual country factsheets (as of 2/12/2021)

36 (1) Belis CA, Pisoni E, Degraeuwe B, et al. Urban pollution in the Danube and Western Balkans regions: The impact of major PM2.5 sources. *Environ Int*. 2019;133(Pt A):105158. doi:10.1016/j.envint.2019.105158; (2) Bajoriniene A, Leitmeyer KC, Struelens MJ, Kokki MH; Observers and Alternate Observers to the ECDC National Microbiology Focal Points in Western Balkan Countries. Investing in Public Health Microbiology Laboratories in Western Balkan Countries Enhances Health Security From Communicable Disease Threats in Europe. *Front Public Health*. 2019;7:8. Published 2019 Feb 4. doi:10.3389/fpubh.2019.00008; (3) Lumenjete e zi të Kosovës, 2020, Kosova Democratic Institute

37 Isto tu

Zabrinjavajuća je činjenica da kada se analiziraju zakoni o proceni uticaja na životnu sredinu, ni u jednoj zakonskoj regulativi dotične države ne zahteva se da se izvrši procena uticaja na životnu sredinu za projekte izgradnje kanalizacione mreže (organske otpadne vode), iako istraživanja u svakoj od ovih zemalja identifikuju ovu investiciju kao najveći zagađivač reka“.

Alarmantniji slučaj u pogledu rizika od kontaminacije vode i ugrožavanja zdravlja građana je rudnik kojim upravlja Rio Tinto u dolini Jadra u Srbiji, gde je prema planu rada, pored odlaganja preko 90 miliona tona sterilnog otpada od kopanja u reci planirano je da se napravi deponija gde bi se u blizini reke odložilo preko 7.000 tona arsena, a da bi odstupanje i ispuštanje u reku ozbiljno ugrozilo zdravlje³⁸ građana u dve države Srbije i Bosne i Hercegovine³⁹.

3 PROJEKTI OD „NACIONALNOG ZNAČAJA“ SAMO ZA KORIST KOMPANIJA

Čini se da korupcija i prednosti urbanog razvoja predstavljaju rizik od korupcije širom Zapadnog Balkana i Turske⁴⁰.

I pored kontinuiranih protesta građana Loznice (Srbija) protiv rada rudnika u dolini Jadra od strane Rio Tinta, u ime podrške ekonomskom razvoju, u ovom slučaju Vlada Srbije je pored kršenja zakonskih odredbi za planiranje i izgradnju rudnika, poljoprivrede, zaštite šuma i strateške procene uticaja na životnu sredinu, potrošila preko 450 miliona evra na pomoćnu infrastrukturu (putevi, cevovodi, železnice i eksproprijacije) u korist ekonomskog operatera⁴¹. Sumnjive povoljne odluke za rudarsku industriju bile su identifikovane

i na Kosovu, gde je vlada 2017. godine poništila odluku o proglašenju oblasti Gadima⁴² kao zaštićeno područje od nacionalnog interesa i geo-turizma, ostavljajući ga u opasnosti od kamenoloma, koji je pored degradacije životne sredine nepoštovanjem zakonskih obaveza u vezi sa rudarskim standardima i uzgajanjem područja, dobio i javne ugovore preko 8 miliona evra u izgradnji javnih puteva, što je izazvalo sumnju u korupciju i favorizovanje⁴³.

Pored toga, da bi se zadovoljile potrebe izgradnje koje su dobile veliki podsticaj na Kosovu kako od javnih investicija tako i od privatnog sektora, preko 200 kamenoloma nemilosrdno uništava kosovske šume, ugrožavajući zdravlje i dobrobit stanovnika kroz zagađenje bukom, prašinom i čestim saobraćajem velikih kamiona⁴⁴. Iako je Nezavisna komisija za rudnike i minerale na Kosovu podnela preko 200 krivičnih prijava relevantnim osnovnim tužilaštvima, a značajan broj njih je bio protiv javnih institucija zbog dozvoljavanja korišćenja nelegalnog kamena u javnim projektima izgradnje puteva kako na lokalnom tako i na centralnom nivou, uprkos zakonskim odredbama dostupnim za ovu oblast, nažalost većina ovih prijava nije procesuirana⁴⁵. Istraživanja pokazuju da su jedan od razloga za ne tretiranje istih političke veze između operatera rudarske industrije i visokog sloja politike⁴⁶.

Još jedan strateški javni ugovor za izgradnju autoputa „Arben Džaferi“ koji će povezati Kosovo sa Severnom Makedonijom, pored toga što se izradio u potpunom nedostatku javne transparentnosti, i uprkos reakcijama javnosti, da ne bude

38 [Arsen, Svetska zdravstvena organizacija](#)

39 [PAKT Srbija](#)

40 Ispitivanje hvatanja države: Nepravedan uticaj na zakonodavstvo i pravosuđe na Zapadnom Balkanu i Turskoj, 2020. Transparency International

41 Isto tu

42 [Pećina Gadime, nezamenljiva turistička destinacija](#), Kosovska agencija za zaštitu životne sredine

43 Šume za asfalt, 2020 Kosova Democratic Institute

44 Šume za asfalt, 2020 Kosova Democratic Institute

45 Amnestija za degradatore životne sredine, 2021. ČOHU

46 Hvatanja države na Kosovu: politička ekonomija šljunka

potpisan uoči promene vlada, zbog hroničnog nemara vlade koštalo je građane 53 miliona evra obeštećenja za kompaniju sprovođenja⁴⁷ i izazvao sumnju u korupciju. Iako su se do sada promenile tri vlade, aneks ugovora šta je uključilo ovo obeštećenje, koje je potencijalno koštalo Kosovo oko 4.000 novih radnih mesta⁴⁸ ostaje zatvoreno za javnost.

Sumnje u političke veze i zloupotrebu javnog novca takođe su se pojavile u vezi sa eksproprijacijom puteva i autoputeva na Kosovu, ističući da su visoki politički zvaničnici na ovim prostorima kupovali zemljište po izuzetno niskim cenama, a koje je država eksproprijirala sa vrednostima hiljadama puta većim. Štaviše, uprkos činjenici da se ovi troškovi odnose na javne rashode, spiskovi korisnika od ovih radnji i dalje ostaju zatvoreni za javnost uprkos zakonskim odredbama o pravu na javno informisanje⁴⁹. Tadašnja vlast je 2018. godine odlučila da se za izgradnju autoputa Priština-Gnjilane angažuju lokalne kompanije i da će taj autoput građane Kosova koštati upola jeftinije⁵⁰ nego dva prethodna autoputa koje su sprovodile međunarodne kompanije⁵¹. Međutim, u ovom „uspehu“ koji promovise vlada, lokalni mediji (Kallxo.com 2021) izveštavali su o koristima kompanija službenika vladajućeg Ministarstva za infrastrukturu po osnovu ugovora u ovom projektu⁵². Štaviše, 2021. godine Posebno odeljenje Osnovnog suda u Prištini je potvrdilo optužnicu koju je Specijalno tužilaštvo Republike Kosovo podiglo protiv četiri službenika Ministarstva za infrastrukturu povodom navoda o zloupotrebama na tenderu za autoput u Gnjilanu, dok su se u procesu podgole sumnje i o umešanosti i vršenje uticaja tadašnjeg ministra za infrastrukturu⁵³.

Hvatanje države u investicionom sektoru kroz koncesije i javno partnerstvo identifikovano je kao veliki problem i u Albaniji. Od 2004. do 2019. godine u Albaniji je dodeljeno 219 koncesionih ugovora, od kojih je oko 87% bilo za korišćenje prirodnih resursa, od čega 95% za HE u vrednosti od blizu 3,2 milijarde evra⁵⁴. Iako je u početku ovog procesa tadašnja opozicija (SP)

kritikovala zbog netransparentnosti i mnogih grešaka i rizika od korupcije, SP je nakon dolaska na vlast krenula putem DP-a u davanju ustupaka sa još manje transparentnosti od onoga što je učinjeno ranije⁵⁵, praćeno rizicima po životnu sredinu i izazvalo je sumnju u korupciju i veze između konkurentskih kompanija i političkih predstavnika na vlasti⁵⁶. Ali u Albaniji je povećana zabrinutost zbog strateških zakona izrađenih posebno za konkretne koncesione projekte, koje uglavnom nije inicirala vlada, već su dolazili uz preporuku biznisa kao što su projekat aerodroma u Valoni, koncesija za laboratorije, industrija kockanja i plan za Novo nacionalno pozorište i poslovni kompleks oko njega u Tirani⁵⁷.

Problemi sa hvatanjem države identifikovani su i u Crnoj Gori⁵⁸, sa naglaskom na izradi konkretnih zakona za podršku energetskom razvoju, urbanističkom planiranju i eksproprijaciji. Kao i u čitavom regionu Zapadnog Balkana, „Feed-in-Tariff“ šema garantovanja prodaje proizvedene energije, kao sredstvo stimulacije i garancije, učinila je investicije u hidroenergiju prilično atraktivnim za investitore u Crnoj Gori. Ipak, istraživanje (MANS, 2015) je otkrilo da su preduzeća koja su imala koristi od ovih investicija (koja su takođe izazvala reakcije društva za ekološku i društvenu štetu) bila blisko povezana sa političkom elitom kroz direktne porodične veze ili preko partijskih lidera. Izmena i dopuna Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (protivljeno od strane civilnog društva) radi centralizacije odluka u vezi sa prostornim planovima, dozvolama i njihovim upravljanjem, omogućili su vladi da favorizuje određene poslove, čak i za izgradnju na lokalnom nivou, na koje do tada nisu mogli da utiču. Izmenom zakona o prostornom planiranju predviđena je i izgradnja luksuznih hotela i odmarališta kao od javnog interesa, što je donošenjem zakona o eksproprijaciji dala državi pravo da se nada privatnoj svojini čak i ako se ne bi dogovorili sa njihovim vlasnicima. Zakon je stupio na snagu nakon nekoliko pokušaja vlade da razvija neoštećene delove crnogorskog primorja, koji su propali zbog velikog broja privatnih vlasnika koji nisu bili voljni da prodaju svoje zemljište.

47 KDI: Hronični nemar vlada 2014 - 2018 košta građane Kosova 53 miliona evra, Konferencija za štampu, 2018. 24. decembar

48 Koliko košta otvaranje novog radnog mesta?, 2016 Democracy 4 Development [D4D]

49 Pokret FOL zahteva transparentnost za projekat autoputa Morine-Merdare, 2010; Pokret „Fol“: Nepravilnosti tokom eksproprijacije autoputa Priština-Gnjilane-Bela Zemlja 2019.

50 Vrednost ugovora: 108 miliona evra / 22 km autoputa = 4,9 miliona evra / po kilometru

51 „Put 6: Autoput Priština – Skoplje“, 2015 Riinvest „Prosečna cena izgradnje 1km autoputa oko 11,5 miliona evra)

52 Mreža kompanija članova porodica AAK, betoniraju autoput Priština - Gnjilane, 01.2.2019 Kallxo.com

53 Potvrđena je optužnica protiv bivšeg sekretara MUP-a Betim Rečica i još trojice funkcionera za reketiranje na tenderu za autoput u Gnjilanu, 07.06.2021 Telegrafi

54 Javno-privatna partnerstva u Albaniji, pristupljeno 7. decembra 2021. (<http://ppp.reporter.al/>)

55 Pogrešan način da se hidroelektrana da u koncesiju, 08.01.2016, Reporter.al

56 Još jedan razorni zločin protiv prirode: hidroelektrana u Theth-u. Sumnje za korupciju. 13. septembar 2017, exit.al

57 Dekonstrukcija hvatanja države u Albaniji, 2021 (Institute for Democracy and Mediation & Transparency International)

58 [Hvatanje države: Nacionalni izveštaj o Crnoj Gori, 2021 MANS](#)

Projekat od nacionalnog strateškog interesa za izgradnju autoputa

"Arbën Xhaferi"

je koštao građane Kosova

53 miliona evra

odštete kao posledica nedovoljno dobro sastavljenog ugovora i nemara tri vlade u upravljanju obavezama. Detalji o odšteti ostaju zatvoreni za javnost od 2018.

U Albaniji za 15 godina je dat

219 koncesionih ugovora

za strateške investicije gde je oko

87%

bilo za korišćenje prirodnih resursa sa

95%

njih za HE u vrednosti blizu

3.2 milijarde evra

Mnogim od ovih investicija građani su se usprotivili za negativni uticaj na životnu sredinu.

U strateškom projektu izgradnje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Budvi, Crna Gora, osim što je ukradeno

3 miliona evra

na fiktivne račune, još oko

20 miliona

je izgubljeno u naduvanju cena. Dok opština rizikuje da izgubi još

milione

zbog obaveznih sporova, projekat je bio suočen sa raznim problemima, među kojima i zagađenje životne sredine, kao rezultat lošeg kvaliteta rada

To je urađeno kako bi pristup ovim nekretninama potencijalnim investitorima omogućila država. Najočigledniji primer je slučaj vladinih planova za masovnu urbanizaciju Buljaričkog zaliva⁵⁹. Jedna druga afera korišćenja „strateškog projekta za javno dobro“ bila je izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Budvi. Opština Budva je 2009. godine potpisala ugovor sa nemačkom kompanijom WTE tipa DBFO (design-build-finance-operate za izgradnju tri postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u Bečićima, Jazu i Buljarici, kao i jedan kanalizacioni sistem. Ukupan kapacitet trebalo je da opslužuje populaciju od 130 hiljada stanovnika. Vrednost projekta je bila 58,56 miliona evra plus kamate i varijabilni troškovi, pod uslovom da ukupna investicija ne prelazi predviđeni tenderski limit od 85 miliona evra. Ugovorom je bilo predviđeno i godišnje upravljanje koje bi koštalo 1,7 miliona evra do 2042. godine, dok bi Budva investiciju otplatila do 2034. godine. Projekat je samo delimično završen kada je postrojenje za prečišćavanje vode u Bečićima počelo sa probnim radom u julu 2014. Svečano je otvoreno početkom oktobra 2014. Nakon otvaranja ovog postrojenja počeli su da se javljaju različiti problemi, sa akcentom na zagađenje životne sredine, koja je nastala usled loše izrade. Tokom istrage slučaja i analize radova i naplaćenih faktura po dokumentaciji bavljenja slučajem suda, saznaje se da je u ovom projektu ukradeno tri miliona evra u fiktivnim računima, a još oko 20 miliona izgubljeno u naduvanju cena, dok opština rizikuje da izgubi još miliona zbog neobavezujućih sporova⁶⁰.

U Srbiji (Transparency International Serbia, 2021) izražena je velika zabrinutost zbog zakona koji su napravljeni za određene interese privatnog sektora, sa posebnim naglaskom na korupciju u upravljanju javnom imovinom, urbanističkim planovima i procesu eksproprijacije⁶¹.

U projektu izgradnje „Belgrade Waterfront“ u ime ekonomskog razvoja i pretvaranja Beograda u turističku i poslovnu atrakciju, lokalne i centralne vlasti potpisale su nekoliko „strateških“ ugovora sa konkretnim kompanijama zemalja koje će investirati u ovaj projekat, zaobilazeći sve zakonske odredbe koje obavezuju konkurenciju u javnim nabavkama, zakonske odredbe o javno-privatnom partnerstvu, zakon o privatizaciji javne imovine i unošenje izmena u urbanistički plan Beograda po meri investitora. Od početka ovog projekta, građani su protestovali zbog raznih akcija u vezi sa ovim razvojem događaja, ali da njihova zabrinutost nije naišla na podršku mehanizama odgovornosti. Čak i nelegalno rušenje nekih objekata u Hercegovačkoj ulici, je takođe rezultiralo ranjavanjem i kasnijom smrću svedoka. Štaviše, kako Beograd ima jaku potrebu za restrukturiranjem javnog prevoza, u novu strategiju razvoja metroa uveden je novi beli slon, pri čemu je Vlada saopštila da će početi da radi na novu liniju metroa što je pre moguće od Makis Field do Belgrade Waterfront, koji su trenutno u izgradnji i nenaseljeni, dok je strategija izostavila podzemnu mrežu nekih od najposećenijih mesta građana gde

59 Isto tu

60 [Dve međunarodne arbitraže nad postrojenjem za prečišćavanje vode u Budvi zbog optužbi za zagađenje i korupciju: naduvani milionski računi kroz istragu traje većno, 2021 Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore](#)

61 Korupcija na visokom nivou i zaboravljeni zakoni za privatne interese u Srbiji, 2021 Transparency International Serbia.

U Srbiji, osim što su građani platili preko

450 miliona €

u pomoćnoj infrastrukturi (putevi, gasovodi, železnice i eksproprijacije) u korist investitora u rudniku Jadrarske doline, prema planu rada, osim odlaganje preko 90 miliona tona sterilnog otpada od kopanja u reci, bilo je predviđeno da se napravi deponija gde preko 7.000 tona arsena bi se prosulo u blizini reke, a čije bi skretanje i izlazak na reku ozbiljno ugrozilo zdravlje građana Srbije i Bosne i Hercegovine.

Projekat Skoplje 2014 u Severnoj Makedoniji za koji je prvobitno rečeno da košta oko **80 miliona €**, dosad je dostigao vrednost od

560 miliona €

dok za završetak svih započetih i planiranih objekata predviđa se da će troškovi dostići

1.3 milijarde €.

Istraživanja pokazuju da iz ovog projekta koristi imali ljudi blisko povezani sa tadašnjim vlastima.

Istraživanja u Bosni i Hercegovini izražavaju zabrinutost da je prema ugovoru o koncesiji za autoput Banja Luka Prijedor u Bosni i Hercegovini, kompanija za sprovođenje od uloženi

297 miliona €

će zaraditi

975 miliona €.

Takođe, prema ugovoru, Vlada mora kompaniji nadoknaditi do

50 miliona KM

godišnje da pokrije razliku između stvarnog prometa i projektovanog prihoda.

Vlada Turske za 13 godina napravila 150 izmena zakona o javnim nabavkama (uključujući javno-privatno partnerstvo) gde do 2014. stepen JPP-a je dostigao

88 milijardi

američkih dolara sa 167 nacionalnih strateških projekata. Jedan od tih projekata bio je i treći most preko Bosfora, koji je koštao oko

3 milijarde

američkih dolara i inaugurisan 2016. godine, imao je loš učinak neprestano ne dostižući zadovoljavajuću kvotu korišćenja, ali je javnost nastavila da plaća cenu za ovo zbog garancija koje je vlada dala kompanijama koje vode projekat.

je regulisanje javnog prevoza više nego neophodno. Štaviše, sve radnje vlasti pratilo je nedostatak transparentnosti, što je onemogućavalo građane i medije da budu proaktivni u donošenju odluka⁶²

Projekat Skoplje 2014, za koji je prvobitno rečeno da košta oko 80 miliona evra, do sada je dostigao vrednost od 560 miliona evra, dok se za završetak svih započetih i planiranih objekata očekuje se da trošak dostigne 1,3 milijarde evra. U međuvremenu, nakon godina potpune netransparentnosti, obezbeđivanje nekih od ugovora za realizaciju ovog projekta otkriva ozbiljnu zabrinutost za beneficije kompanija i pojedinaca direktno ili blisko povezanih sa tadašnjom vladom⁶³. Igra sa javnom imovinom izgleda prilično primamljivo i u Severnoj Makedoniji. Dok u ranije usvojenim zakonima javna poljoprivredna imovina nije mogla da se proda, Vlada je 2021. godine užurbano pokrenula zakonske izmene kako bi regulisala način u korist privatnih biznisa. Vladin plan je da proda 10-15% javnog poljoprivrednog zemljišta u vrednosti od 200-300 miliona evra. Minimalna planirana veličina je manja od 10 hektara zemljišta za kupca. U početku je planirano da se dozvoli samo domaćim fizičkim i pravnim licima, ali kompanijama je dozvoljeno da imaju strani kapital. Planirana cena biće 250-450 € po hektaru, a prednost će imati vlasnici sa koncesijom i neće se dozvoliti da se zemljište preoblikuje

u građevinsko. Drugi zakon koji se očekuje da bude izmenjen je onaj o građevinskim dozvolama, gde se očekuje da će sve imovine izgrađene bez dozvole i bez plaćanja odgovarajućih poreza biti oslobođene kazni ako budu završene u trenutku stupanja na snagu novog zakona, ovo i za one izgrađene na javnoj imovini i u okviru nacionalnih parkova⁶⁴.

Prema Transparency International BH⁶⁵, Vlada Republike Srpske (RS), Bosna i Hercegovina, dala je koncesiju kineskoj grupaciji za velike brzine Shandong izgradnju autoputa Banja Luka - Prijedor. Kinezi će autoput posedovati 30 godina, a RS je, bez analize saobraćaja vozila, garantovala kineskoj kompaniji da će godišnje naplatiti 60 miliona KM (kovertibilnih maraka) putarine na autoputu i sve manje će plaćati budžet RS. Prema sadašnjim prognozama i trendovima u naplati prihoda, Vlada RS će morati da nadoknađuje kineskoj kompaniji do 50 miliona KM godišnje za autoput Banja Luka - Prijedor. Pritisak na javne finansije biće veliki s obzirom na otplatu kredita za druga dva autoputa. Zbog negativnih ekonomskih kretanja (COVID 19), Republika Srpska rizikuje da upadne u dužničku zamku i da se nađe u nemogućnosti da izmiri svoje obaveze. Vlada RS trenutno krije ugovor od javnosti tako da građani još nisu upoznati sa svim elementima ugovora, osim onim što je Vlada objavila u medijima. Razlog zašto je projekat bio neprofitabilan su privatni interesi firmi povezanih sa vlastima koje bi trebalo

62 "Assessing State capture in high risk sectors - urban planning example-" Transparency International Serbia presentation in the focusgroup 04-05 Shtator 2021, Albania

63 Otkrivena stvarna cena „Skoplje 2014“, 2015. BIRN

64 Stojanovski A, Nikolovski D., 2021 The controversy of 'more (economic) freedom'. Can liberalisation in North Macedonia cause more problems than benefits?, WB2EU project

65 Prezentacija slučaja na radionici održanoj 04-05 stator 2021, Albanija

da dobiju radna mesta iz izgradnje tog autoputa. Prema onome što je najavljeno od uloženi 297 miliona evra, procenjuje se da će kineske kompanije zaraditi 975 miliona evra. Sadašnji pravni okvir daje Vladi široka ovlašćenja u oblasti koncesija, zbog čega je zaključen niz štetnih ugovora

U Turskoj (Transparency International Turska, 2020) analiza zakonskih izmena napravljenih od 2002. do 2015. godine otkrila je različite zabrinutosti u vezi sa zakonima koji su napravljeni u korist preduzeća bliskih vladi. Od dolaska KPA⁶⁶ na vlasti (Gürakar, 2017) vlada je napravila preko 150 izmena u zakonu o javnim nabavkama, u suštini ponovo otvorivši vrata prijateljstvu i favorizujući određene biznise povezane sa aktuelnom vladom. Korupcija je duboko uticala na proces privatizacije, što je koristilo kompanijama koje su dodatno nagrađivane strateškim megaprojektima kroz javno-privatna partnerstva, koje takođe imaju koristi od većih ugovora kroz javne nabavke. (Transparency International Turska 2020) Eskalacija privatizacije i JPP u Turskoj počela je nakon dvostruke krize iz 2001. U 2014. stepen JPP je dostigla 88 milijardi američkih dolara sa 167 projekata. Praksa JPP je prevazišla velike tipične infrastrukturne projekte. Trenutno se model Build-Operate-Transfer (BOT) koristi za izgradnju privatnih zatvora, glavnih aerodroma, luka, hidroelektrana, nuklearne energije, brana, autoputeva, gradskih bolnica, mostova i tunela. Neki veliki projekti su: treći most na Bosforu, treći aerodrom u Istanbulu, most Osman Gazi, mostovi Yavuz Sultan Selim i Çanakkale, desetine hidroelektrana, tuneli Marmaray i Avrasya na Bosforu. Prema Gürakar-u (2017), treći most preko Bosfora, projekat koji je turske poreske obveznike koštao oko 3 milijarde američkih dolara i koji je otvoren 2016. godine, imao je konstantno slab učinak i nije uspeo da dostigne zadovoljavajuću kvotu korišćenja, ali javnost nastavila da plaća cenu za ovo zbog garancija koje je vlada dala kompanijama koje vode projekat. Glavni akteri koji su imali koristi od ovih investicija su Kolin, Limak, Cengiz, Çalık, ERG, Torunlar i Rönesans, svi sa bliskim vezama sa političkom elitom u Turskoj. Štaviše, zabrinutost koja proizilazi iz ovih beneficija je politička korupcija, gde ove kompanije doniraju deo svog profita zajednici da bi osigurale podršku glasača aktuelnoj vladi⁶⁷.

Ali ove kompanije nisu imale koristi od koncesija JPP samo u Turskoj. 2010. LIMAK je preuzeo aerodrom u Prištini (Kosovo)⁶⁸ dok su u konzorcijumu sa Çalık privatizovali elektrodistributivnu mrežu na Kosovu. U međuvremenu, u Albaniji je LIMAK preuzeo izgradnju dve brane (Banja i Moglica) i hidroelektrana⁶⁹, dok je u severnoj Makedoniji LIMAK imao brojne investicije u izgradnju stambenih i poslovnih objekata (Cevahir Sky City, Limak Holding, Koç)⁷⁰. U međuvremenu, Çalık Holding je 2006. godine kupio albanski BKT (Banka Kombetare Tregtare), koja ima filijale u Albaniji i na Kosovu. Konzorcijum KOLIN-Juksel-Makwol potpisao je ugovor sa Vladom Srbije za izgradnju deonice autoputa (445 km) koja se proteže od glavnog grada Srbije (Beograda) do crnogorske luke Bari, kroz region Sandžaka⁷¹

66 Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) – Patria za pravdu i razvoj (AKP)

67 Izazovi u dobrom upravljanju, 2021 Transparency International Turkey

68 [Koncesija aerodroma, 2015 Institut RIINVEST](#)

69 [Limak iz Turske proširuje energetske projekte na Balkanu, 2016 AA Energy](#)

70 [Uticaj spoljnih aktera na Zapadnom Balkanu, 2018, Feyerabend, F., Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.](#)

71 [Uticaj Turske na Zapadni Balkan, Bugajski, J., 2012 Atlantic Council](#)

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Kao odgovor na tri pitanja postavljena u metodologiji

- 1 Koje investicije imaju najveći uticaj na životnu sredinu i društvo i gubitak javnog novca?,
- 2 Da li postoji pravni osnov za upravljanje rizikom od ovih investicija?, i
- 3 Šta se može učiniti da se ova situacija poboljša?:

- Izveštaj nam daje uznemirujuće podatke da najveći ekološki i društveni uticaji proističu iz strateških investicija u sektor obnovljive energije, i da nažalost, osim zakona koji su napravljeni za usluge određenim biznisima, za ove štete ili čak oportunitetni trošak, nije bilo procene oportunitetnog troška unapred, a ni sada nakon brojnih reakcija građana. Ali u pogledu najizraženijeg zagađenja reka, u regionu Zapadnog Balkana ispostavlja se da su kanalizacione mreže. Dok su omiljeni projekti za korupciju i veliki gubitak javnih resursa (pokretnih i nepokretnih) strateški projekti od nacionalnog značaja ali za vrtoglavu privatnu korist.

- Analizom zakona zemalja regiona utvrđeno je da, iako se iz tretmana navedenih situacija ispostavlja da su kanalizacione mreže glavni zagađivači reka na Zapadnom Balkanu, zakoni o proceni uticaja na životnu sredinu ne predviđaju da ova procena bude obavezna za ovu vrstu investicije, a zatim stvoriti uslove za upravljanje rizicima. Međutim, sve države poseduju odgovarajuće zakonodavstvo za procenu uticaja na životnu sredinu u smislu energetike, putne infrastrukture i mnogih drugih investicija. Ali ove procene su očigledno bile propale s obzirom na to da su dozvolile degradacije i da su potpuno izostavile uključivanje javnosti kako je zakonski propisano. Ispostavilo se da su ove zakonske utaje učinjene u korist određenih biznisa, pod izgovorom strateških projekata za ispunjavanje obaveza na putu ka EU. Štaviše,

iako relevantni zakoni o obligacionim odnosima između strana obavezuju primenu svih posebnih uslova i opštih uslova (što znači sprovođenje svih važećih zakona), čini se da su ovi zakoni manje primenjivi u praksi s obzirom na prijavljene prekršaje u vezi sa uslovima vode, građevinskim propisima, itd. Čini se da je ovo još veći problem u slučaju izgradnje puteva i raznih javnih objekata, gde javne nabavke služe kao most za kršenje drugih relevantnih zakona, a onda se loš kvalitet radova „pripisuje“ najnižoj ceni a ne odgovornosti. Izveštaj takođe otkriva zabrinutost da što je veća vrednost investicija, to se više smanjuje odgovornost usvajanjem posebnih zakona za predmetnu investiciju, čime se koncesije pretvaraju u banku korupcije. Štaviše, u ovim projektima javnost je potpuno ignorisana baveći se samo posledicama, ali bez mogućnosti da utiče na prevenciju.

- D- S obzirom da najveći rizik od korupcije i negativnog uticaja na životnu sredinu i društvo spada upravo u spektru strategije razvoja regiona podržane IPA III i Sofijskim sporazumom, u regionu u kojem pravosuđe ostaje najslabiji stub funkcionalnosti države, kako bi se sredstva iskoristila što pravičnije i za opšte dobro,

Preporučujemo da:

- 1** Evropska unija nametne pravila odgovarajućim državama za uključivanje građana u ove projekte kroz „Paktove integriteta“ koji su alat razvijen za praćenje mnogo većeg nivoa trošenja sredstava EU na što odgovorniji i što transparentniji način.
- 2** Prema relevantnim zakonima o obligacionim odnosima, da bi ugovor bio punovažan, moraju se poštovati svi važeći zakoni. Zemlje zapadnog Balkana i Turska treba da se angažuju u identifikaciji svih primenljivih zakonskih odredbi i da se angažuju u uspostavljanju mehanizama nadzora tokom svih faza razvoja projekta kako bi se osigurala institucionalna i ugovorna odgovornost
- 3** Zemlje Zapadnog Balkana i Turska treba da budu što bliže javnosti, i da uspostave stabilnu komunikaciju između dve strane, izbegavajući na taj način zabunu od tajnosti, nezadovoljstvo investicijama i čineći građanina sastavnim delom u razvoju države ali i u prevencije rizika ili pomoćnom mehanizmu u odgovornost
- 4** Zemlje zapadnog Balkana moraju hitno da se bave problemom zagađenja reka kanalizacionim mrežama i popune pravne praznine u proceni i upravljanju ovom javnom investicijom.

ZAHVALNICA:

Doprinosioci sa istraživačkim materijalima i konkretnim slučajevima:

Transparency International:
<https://www.transparency.org>

Transparency International Bosnia dhe Hercegovina -
<https://ti-bih.org/?lang=en>

Transparency International Turkey -
<https://en.seffaflik.org/>

PAKT - Antikorupcijski tim u Podrinju - <https://pakt.org.rs/sr/>

Transparency International Serbia -
<https://www.transparentnost.org.rs/index.php/en/>

Učesnici radionice (04-05 septembar 2021, Albanija):

Panelisti:

- **Gresa Smolica**, Cooperation and Development Institute, Albania, Tema: Integritet kapitalnih investicija – loše upravljanje i rizici od korupcije na Zapadnom Balkanu
- **Brice Bohmer**, Transparency International, Global Climate Integrity - Rizici po životnu sredinu i negativan uticaj na floru i faunu zbog pogrešno upravljanih i neplaniranih kapitalnih investicija
- **Rafael Garcia Aceves**, Transparency International Secretariat (Public Contracting division), Tema: Paktovi integriteta i njihove prednosti

Predavači iz regiona:

- **Florent Spahia**, Kosova Democratic Institute (KDI), Tema: Korupcija u kapitalnim investicijama i uticaj na blagostanje građana (Kosovo)
- **Damjan Ožegović**, TI Bosna i Hercegovina, Tema: Izloženost rizicima koji proizilaze iz javnih kapitalnih investicija (BiH)
- **Miroslav Mijatović** - PAKT Loznica i u ime Transparency International: Teme: (1) RIO-TIN-TO Srbija i (2) Procena hvatanja države u sektorima visokog rizika: primer urbanog planiranja (Srbija)
- **Yalın Hatipoğlu**, TI Turkey, Tema: Izazovi dobrog upravljanja

Saradnici u diskusiji:

- **Hasim Šabotić**, Agency for the Prevention of Corruption and Coordination of the Fight against Corruption BiH
- **Enisa Hrbat**, Agency for the Prevention of Corruption and Coordination of the Fight against Corruption BiH
- **Srdan Traljić**, TI Bosnia and Herzegovina
- **Frasher Murtezaj**, Agencija za protiv korupcije, Kosovo
- **Driton Abdulahu**, Agencija za protiv korupcije, Kosovo
- **Musli Iballi**, Regulatorna komisija za javne nabavke, Kosovo
- **Osman Bytyçi**, Regulatorna komisija za javne nabavke, Kosovo
- **Aranita Brahaj**, AIS / Open Data Albania
- **Agon Hisaj**, Democracy Plus, Kosovo
- **Nita Azemi**, Pokret FOL, Kosovo
- **Illka Buzhala**, Pokret FOL, Kosovo
- **Blerina Kuci**, Zeleni institut, Kosovo
- **Ismet Krieziu**, Kosova Democratic Institute (KDI)
- **Violeta Hadžoli**, Kosova Democratic Institute (KDI)

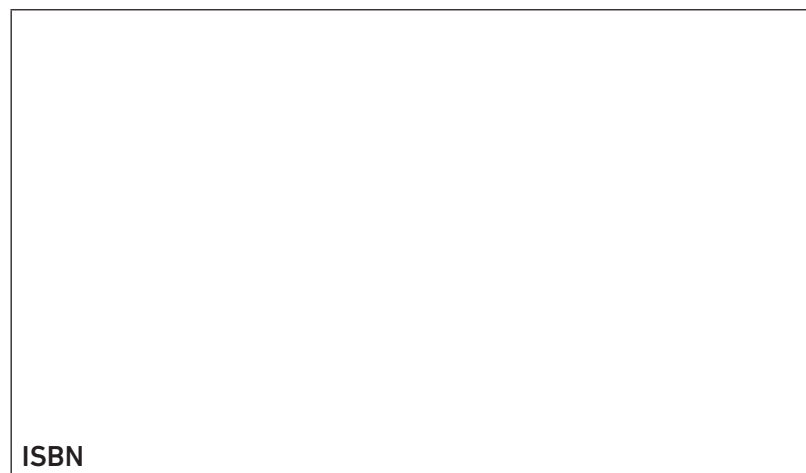
|||||

|||||

Katalogizacija u publikaciji – (CIP)

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Kosova

KDI je Nevladina organizacija (NVO) angažovana da podrži razvoj demokratije kroz uključivanje građana u kreiranje javnih politika i jačanje sektora civilnog društva sa ciljem da utiče na povećanje transparentnosti i odgovornosti javnih institucija.

Za više informacija o KDI molimo vas posetite www.kdi-kosova.org

Uz finansijsku podršku:

